

УДК 861.111

ДЕЯКІ ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ «ВИГАДАНИХ» СЛІВ

Олена ПАНЧЕНКО (Дніпро, Україна)

e-mail: epanchenko2017@gmail.com

ПАНЧЕНКО Олена. ДЕЯКІ ЗАСОБИ ПЕРЕКЛАДУ «ВИГАДАНИХ» СЛІВ

У статті розглядаються проблеми перекладу особливої лексичної побудови – слова, яке створюється автором для досягнення певної мети того чи того художнього твору. Дослідження виконано на матеріалі російської та англійської мов. Проаналізовано приклади перекладів індивідуально-авторських новотворів у романах Дж. К. Ролінг про Гаррі Поттера.

Ключові слова: слово, вигадане слово, оказіоналізм, індивідуальне-авторське слово, переклад.

PANCHENKO Olena. SOME WAYS OF TRANSLATION OF "INVENTED" WORDS

The problems of translation of the special lexical construction are examined in the article - word which is created by an author for achievement of certain goal of this or that artistic work. The research is carried out on the material of the Russian and English languages. Despite a large number of works related to the issue of this article, the problem of translating the fictitious units still remains unresolved. In the article we aim to analyze the means of translation of individual-authored, fictional words. The research material is the well-known fantasy "Harry Potter". In the novels of J. Rowling there is a large number of fictitious words that denote animals, the phenomena of the real and magical world, objects, and the secondary world. A separate manifestation of new developments in Harry Potter is the distortion of certain words (slips of the tongue). Many translation options arise during the translation of Rowling's puns-neologisms. Most of them contain alliteration. For example, you can take the names of sweets, typical English or non-typical English magic food, which little magicians could buy in the village of "Hogsmead"; they are often transcribed without explanation. The most acceptable translation seems to be when the pun is preserved with the initial letters of the words. Two words in the original language are not transmitted by one in translation; otherwise the author's intention is to be missed. During the transfer of fictitious names to the holidays of the magic world, the Harry Potter translators were forced to create their own equivalents, as the transliteration method appeared not to be possible in this case. With abbreviations translators saved both the number of letters in both Ukrainian and Russian translations, but the meaning of the word had to be changed. In this case, the most appropriate was the method of compensation (there is a replacement of the unsettled element of the original similar or some other element, which fill the loss of information and can provide similar impact on the reader). Despite this, when the content of a new word was transmitted, the meaning of the abbreviation remained the same. The analysis of the most common words that Rowling suggests is that the structure of these words has a diverse semantic, etymological and semantic basis, and the most successful means of their translation are compensation and logical development.

Keywords: word, invented word, occasional word, individual-author word, translation

У статті в загальному вигляді ставиться проблема перекладу незвичних, авторських, оказіональних слів. Ця тема знаходиться у руслі актуальних проблем сучасної лінгвістики, оскільки сучасні мови стрімко розвиваються за рахунок нової лексики, яка пов'язана як з референтними, так і з функційно-стилістичними чинниками.

Теоретичне підґрунтя дослідження вигаданих слів є багатим і різноманітним. Мовні інновації у ряді випадків позначають терміном «оказіоналізм», який уперше був вжитий Н.І. Фельдман. Головна риса okazіonal'nykh слів – їх приналежність мові [4, с. 11]. Okazіonal'nykh слова є результатом вільного комбінування, вони завжди є складними, похідними одиницями. Звідси тісний зв'язок цих слів з контекстом, з якого вони «ніби зростають». Термін «оказіоналізм» підкреслює внутрішню форму слова (лат. *occasio* – випадковість). Інші позначення мовних інновацій, відомі в лінгвістичній практиці: ситуативні, індивідуально-авторські, індивідуально-стилістичні неологізми, неологізми контексту, слова-метеори, слова-експромти. Вони запропоновані різними авторами і підкреслюють ті чи ті специфічні риси мовних інновацій. В. В. Лопатін у книзі «Народження слова» уналежнює до них дві групи слів – потенційні та індивідуально-авторські. При першій своїй появі в мові будь-яке потенційне слово теж має автора, який свідомо утворює цей потенціалізм [2, с. 127]. Деякі лінгвісти (Е.І. Ханпіра, О.А. Земська) розуміють під okazіonal'nykh тільки «індивідуально-авторські» слова. А.Г. Ликов okazіonal'ne слово розглядає як мовну експресивну одиницю, що має властивості одноразовості, непередбачуваності, ненормативності (твореній) і словотворчій утворюваності [3, с. 68]. О. Г. Ревзіна пояснює феномен okazіonal'izmu у такий спосіб: в умовах комунікативного натиску спонтанно мисляча людина стає на секунду ніби відлучена від звичних мовних механізмів, виринається з влади мови (виринається і її підсвідомість), тоді і створюється okazіonal'izm [5, с. 305]. Отже, okazіonal'izm підтверджує семантику особливого ставлення до мови і свободи від її влади.

Незважаючи на значну кількість праць, пов'язаних з проблематикою цієї статті, проблема їх перекладу ще залишається нерозв'язаною. Тому у статті ми ставимо за мету проаналізувати засоби перекладу індивідуально-авторських, вигаданих слів. Матеріалом дослідження є відоме дитяче фентезі «Гаррі Поттер».

У романах Дж. Ролінг про Гаррі Поттера наявна значна кількість вигаданих слів, які позначають тварин, явища реального та магічного світу, предмети, вторинний світ, зокрема це гра *Quidditch*. Сама назва гри складається з деяких літер назв чотирьох м'ячів: (*Qu*) *affle* + *Blu* (*d*) *ger* + *Blu* (*d*) *ger* + *Sn* (*itch*); можливо існує певний зв'язок з словом "quiddity", тобто "The essence or real nature of a thing" (англ. суть, сутність). Все, що пов'язано з грою Quidditch (назви гравців, м'ячів і т.д.), символічно. Наприклад, завдання Гаррі як гравця полягає в тому, щоб зловити золотий снітч (the Golden Snitch), якісні характеристики якого досить цікаві. По-перше, важливий сам факт того, що він зроблений із золота, оскільки опосередковано однією з тем книги «Гаррі Поттер і філософський камінь» є алхімія. Проте у цьому випадку алхімія пов'язана не тільки зі створенням філософського каменю і перетворенням простих металів в чисте золото, але і з духовної трансформацією людини в символічному значенні. По-друге, золотий снітч важко спіймати, оскільки він швидко літає, ховається. Розглянемо, як перекладачі передали значення *the Golden Snitch* золотого сніча:

Золотий сніч (укр.)

Золотой Проныра (рос.)

золотой снитч (рос.)

Золотой Щелчок (рос.)

Варіант «Золотой Проныра» переданий відповідно до його характеристики: пролазливий, що вислизає, ухиляється, швидкий. Варіант «Золотой Щелчок» переданий за допомогою використання більш старого і вже втраченого значення цього слова. Останні ж два варіанти, включаючи український, є припустимими, оскільки зазвичай всі спортивні терміни транскрибуються.

Розглянемо ще один приклад:

«*Just caught her!*» he said happily. «*She says she'll get the Cleansweep if she can*», що українською звучить як

« – Ще встиг її впіймати! – радісно повідомив Рон. – Каже, що постарается купити "Чистомет"»

Тут маємо справу з назвою магічного предмета, що утворилася шляхом поєднання двох слів *clean* і *sweep*. З одного боку, оскільки це є марка мітли, можна вважати, що обидва слова

вжиті у прямому значенні. З іншого ж, в англійській мові існує фразеологічний вислів “*a clean sweep a) a very impressive victory in a competition, election etc*”. Отже, можна вважати, що власну назву створено на основі каламбуру. Якщо розглядати назву як вільне словосполучення, вона більше стосується реального світу, де мітли використовуються для підмітання. Проте тут зв'язок між промовистим іменем і фразеологічною одиницею видається важливішим, бо у світі чарівників мітла є одним із засобів транспорту і гравці популярної в них гри квідичу літають на мітлах. Український переклад складається зі слів *чисто* і *мет* від дієслова *мести*, *мете*, які можна розглядати як узуальні еквіваленти вільного словосполучення. Але переносне значення і каламбур, що є засобом створення гумору, повністю втрачено. Цікавим також є факт, що у другій книжці *Cleansweeps* перекладено як “*Клінсвіпи*”. Без сумніву, краще передати у перекладі хоча б частину значення, аніж повністю відмовитись від нього.

Розглянемо ще один приклад:

«*I heard he got taken on by Pride of Portree, is that right?*’ *‘Nah, it was Puddlemere United; I saw him at the World Cup last year’*»

«— Я чула, що його взяли у “Вершки з Портрі”. Це правда? — Ні, він у “Калабани Юнайтед” Я бачив його торік на Кубку світу”»

Проаналізувавши цю власну назву, можна виділити три складові частини: “*puddle n [C] a small pool of liquid, especially rain water*”, “*mere! adj used to emphasize how small or unimportant something or someone is*” та *united*. Це назва команди, що грає у квідич, яка за своєю формою нагадує назви відомих футбольних команд Англії. Беручи до уваги попереднє речення, бачимо, що Дж. К. Ролінг протиставляє назви двох команд. Таке поєднання слів виглядає не просто гумористичним, а навіть іронічним, якщо сприймати його як оцінку рівня команди. В. Морозов хотів, щоб читачі зрозуміли назву і водночас намагався зберегти елемент, що вказує на країну, з якої походить команда. Ось чому перекладач поєднав два підходи у відтворенні цієї назви. Першу частину він відтворив за допомогою okazionalnoho ekvivalenta з невідповідним забарвленням *калабана*, що є синонімом до узуального еквівалента *калюжа*. Відповідно до тлумачного словника сучасної української мови це діалектне слово, хоча словник синонімів подає його як розмовне. У будь-якому випадку, у порівнянні з оригіналом переклад належить до нижчого регістру, підсилюючи іронію у цьому уривку. Цілком логічно виглядає транскрипція другої частини назви, адже завдяки цьому в уяві українського читача виникає образ спортивної команди.

Окремим проявом мовних новотворів у «Гаррі Поттері» є спотворення окремих слів (обмовки). Наприклад, однією з численних обмовок містера Візлі є слово *Escapators*, яке перекладено як

Ескалатори (укр.)

Ескапаторы (рос.)

Ескалаторы (рос.)

(маються на увазі ескалатори в метро; каламбур утворений від *escape* (англ.) — втекти, уникнути, врятуватися). У першому випадку бачимо звичайне калькування, яке стало можливим завдяки походженню слова в англійській та російській мовах зі спільного джерела. В українському перекладі перекладач скористався принципом «народної» етимологізації, оскільки це важке для вимовлення слово часто викривлюють не лише діти, а й дорослі. Отже, виявилася непродуктивною саме калька, оскільки наведена псевдоетимологія слова «ескалатор» викличе сміх лише в англомовної дитини, в іншій мові така можливість виключена.

Багато варіантів перекладу виникає під час перекладу каламбурів-неологізмів Дж. Роулінг. Більшість з них містять алітерацію. Для прикладу можна взяти назви солодоців, типової англійської або нетипової англійської чарівної їжі, які маленькі чарівники могли купити в селі «*Hogsmead*», які часто перекладачами транскрибувалися без пояснень, коментарів, надавши, таким чином, місце для дитячої фантазії, наприклад:

Haggis — шотландське блюдо з баранячої або телячої печінки, серця і легенів, яке заправляється вівсяним борошном, салом, цибулею і перцем і вариться у баранячому або телячому рубці. Ця назва була транскрибована перекладачами М. Співак та Ю. Мачкасовим

як хаггіс. Однак при передачі вигаданих назв їжі перекладачі створювали оказіональне відтворення, відмовившись від транслітерації, наприклад:

Cauldron Cakes – Тортелики (укр.), Котлокексы (рос.);

Pumpkin pasties – Гарбузячки (укр.); Тыквеченьки (рос.);

Fizzing Whizbees – Шипучі свистобджілки (укр.); Воздушное мороженое (рос.);

Жужжащие Волшебные Пчелы (рос.); Шипучие шмельки (рос.); Чарівні ласощі, кульки з шербету. Поки їх їж, вони піднімають тебе в повітря на кілька дюймів.

Тут спостерігається передача каламбуру за допомогою алітерації, гри з частинами слів:

«Fizz» – шипіння, свист; ігристе вино; шипучка.

«Wizz» – свист розтинає повітря; пронестися зі свистом.

«Bee» – бджола.

Blibbering Humdinger – Бліберні хочкудики (укр.); Отличный белибегдингер (рос.)

До перекладеного російською мовою кореня слова (вірніше, до перекладацького неологізму) додається суфікс оригінального слова. Переклад адекватний, і цілком зберігається авторський гумор.

Fainting Fancies – Завиванці-зомліванці (укр.); Тошносласти (рос.); Злобносласти (рос.); Сласти-Напасти (рос.); Вырубающие Выдумки (рос.);

Puking Pastilles – Батончики-блювончики (укр.); Рвучки-Тянушки (рос.); Тянушки-Тошнушки (рос.);

Nosebleed Nougat – Пампушечки-зносаюшечки (укр.); Карамельки-Кровоноски (рос.); Носокровная Нуга (рос.).

Найбільш прийнятним здається переклад, в якому зберігається гра з початковими буквами слів. Два слова у вихідній мові не передаються одним у перекладі, інакше втрачається задуманий автором каламбур.

Під час передачі вигаданих назв свят чарівного світу перекладачі «Гаррі Поттера» змушені були створити власні еквіваленти, оскільки метод транслітерації виявився неможливим у цьому випадку. Так, свято привидів, яке називається *The Deathday Party* перекладено як Смертенини (укр.) та Смертенины (рос. М. Спивак), Юбилей смерти (рос.).

The deathday party є назвою восьмого розділу другої книги. Для калькування перекладачі скористалися антонімічним перекладом з «birthday party». Лексичний каламбур ускладнений введенням авторського неологізму «deathday». Але треба відзначити, що в останньому випадку передача каламбуру російською мовою була заснована на прийомі опущення. Тут втрачається каламбур, незважаючи на те, що кількість слів залишилась такою ж самою, як і в оригіналі. В українському перекладі і російському, зробленому М. Спивак, спостерігаємо прийом калькування (birthday party – іменини; deathday party – смертенини). У цих перекладах зберігається гра слів, і читач відчуває гумор.

Окремим є випадок каламбуру, побудованого на аббревіатурі. Як в українському, так і в російських перекладах перекладачі зберегли кількість букв, але значення слова їм довелося змінити. У цьому випадку найдоречнішим був прийом компенсації (відбувається заміна непереданого елемента оригіналу аналогічним або яким-небудь іншим елементом, заповнюють втрату інформації і здатні надати аналогічне (або подібний) вплив на читача). Незважаючи на це, при передачі каламбуру сенс аббревіатури залишився тим самим.

Розглянемо приклади:

N.E.W.T.s, (Nastily Exhausting Wizarding Tests) – екзамен вищого ступеня в Хогвартсі.

НОЧІ – Напрочуд Обтяжливів Чарівницькі Іспити (укр.)

ЖАБА – Жутко Академическая Блестящая Аттестация (рос.)

ПАУК – Претруднейшая Аттестация Умений Колдуна (рос.)

ТРИТОН – Типично решаемая изнуряющая тест-оценка навыков (рос.)

Згідно зі словником Merriam-Webster слово newt означає «any of various small salamanders (family Salamandridae) that are usually semiaquatic as adults» і перекладається як «трифон». Перші два російські переклади (ЖАБА і ПАУК) зберігають приналежність назви до тваринного світу. Останній же перекладач (М. Спивак) вирішив повністю перекласти слово (ТРИТОН), в наслідок чого переклад виявився надто багатослівним.

O.W.L.s, (Ordinary Wizarding Levels) – обов'язкові іспити, які учні Хогвартса здають в п'ятнадцять років перекладено у такий спосіб.

СОВУ – Середня Оцінка Взірцевих Учнів (укр.);

С.О.В. – Супер Отменное Волшебство (рос.);

С.О.В. – Стандартизированные отметки волшебников (рос.);

С.О.В.У. – Совершенно Обычный Волшебный Уровень (рос.).

Звернувшись до словника, можна побачити, що слово «owl», з якого складається аббревіатура означає «any of an order (Strigiformes) of chiefly nocturnal birds of prey with a large head and eyes, short hooked bill, strong talons, and soft fluffy often brown-mottled plumage» і має такий переклад «сова». Всі перекладачі використали переклад аббревіатури, але по-різному розтлумачили кожне слово.

S.P.E.W. (the Society for the Promotion of Elvish Welfare) перекладається так.

С.С.Е.Ч.А. (*Спілка Сприяння Ельфам-Чорноробам Англії*);

П - У - К - Н - И. (Против угнетения колдовских народов-изгоев)

Організація, заснована Герміоною Грейнджер у романі «Goblet of Fire», щоб допомогти поліпшити умови життя домових ельфів, в тому числі Доббі. «Sprew», звичайно, має значення відразливого слова англійською мовою, що перекладається як «блювотиння».

Скорочення завжди містять каламбур, і часто відображають значну винахідливість. Їх творці часто починають з аббревіатури слова, яке вони хочуть отримати, а потім вже вигадують розшифрування кожного окремого слова, намагаючись пов'язати їх одне з одним.

Висновки. Аналіз найбільш типових слів, вигаданих Дж. Ролінг у романах про Гаррі Поттера, свідчить про те, що будова цих слів має багате смислове, етимологічне та семантичне підґрунтя, а найбільш вдалим засобом їх перекладу є компенсація та калька. Перспективу подальшого дослідження ми бачимо у вивченні новотворів у п'єсі Дж. К. Ролінг «Cursed Child».

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Земская Е. А. Окказиональные и потенциальные слова в русском словообразовании / Е. А. Земская // Актуальные проблемы русского словообразования. – Самарканд, 1972. – С. 25.
2. Лопатин В. В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования / В. В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 152 с.
3. Лыков А. Г. Окказионализм и языковая норма / А. Г. Лыков // Грамматика и норма. – М. : Наука, 1977. – С. 62–83.
4. Мальцева И. М. Лексические новообразования в русском языке 18 в. / Мальцева И. М., Молотков А. И., Петрова З. М. – Л., 1975. – 371 с.
5. Ревзина О. Г. Поэтика окказионального слова / О. Г. Ревзина // Язык как творчество. – М., 1996. – С. 303–308.
6. Роллинг Дж. К. Гарри Поттер и Философский Камень / Дж. К. Роллинг. – РОСМЭН-Издат. 2001
7. Улуханов И. С. Узловые и окказиональные единицы словообразовательной системы / И. С. Улуханов // Вопросы языкознания. – 1984. – №1. – С. 44–54.
8. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании / Ханпира Эр. // Развитие словообразования современного русского языка. – М. : Наука, 1966. – С. 154.

SOURCES

1. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і потаємна кімната / Перекл. з англ. Морозов В. К., 2005.
2. Ролінг Дж. К. Гаррі Поттер і філософський камінь / Перекл. з англ. Морозов В. К., 2005.
3. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. London, 1998.
4. Rowling J. K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. London, 1997.

REFERENCES

1. Zemskaya, E.A. (1972). Okkazional'nye i potencial'nye slova v russkom slovoobrazovanii [Occasional and potential words in Russian word formation] / E. A. Zemskaya // Aktual'nye problemy russkogo slovoobrazovaniya. Samarkand.
2. Lopatin, V.V. (1973). Rozhdenie slova. Neologizmy i okkazional'nye obrazovaniya [Word birth. Neologisms and occasionalisms. Moscow: Nauka.
3. Lykov, A.G. (1977). Okkazionalizm i yazykovaya norma. [Occasionalism and language norm] // Grammatika i norma. Moscow: Nauka. S. 62–83.
4. Mal'ceva, I.M. (1975). Leksicheskie novoobrazovaniya v russkom yazyke 18 v. [Lexical new formation in Russian of the 18th century]. Moscow – Leningrad.
5. Revzina, O.G. (1996). Poetika okkazional'nogo slova. [Poetics of occasional word]. // Yazyk kak tvorchestvo. Moscow. S. 303–308.
6. Roling, J.K. (2001). Garri Potter i Filosofskij Kamen'. [Harry Potter and the Philosopher's Stone]. ROSMEHN-Izdat.

7. Uluhanov, I.S. (1984). Uzuval'nye i okkazional'nye edinicy slovoobrazovatel'noj sistemy. [Usual and occasional units of word formation system]. // Voprosy yazykoznavaniya. №1. S. 44–54.

8. Hanpira, E.H. (1966). Ob okkazional'nom slove i okkazional'nom slovoobrazovanii. [On occasional words and occasional word formation]. // Razvitie slovoobrazovaniya sovremennogo russkogo yazyka. Moscow: Nauka.

SOURCES

1. Rowling, J.K. (2005). Garri Potter i potaemna kimnata / Perekl. z angl. Morozov V.K.

2. Rowling, J.K. (2005). Garri Potter i filosof'skij kamin' / Perekl. z angl. Morozov V.K.

3. Rowling, J.K. (1998). Harry Potter and the Chamber of Secrets. London. [in English].

4. Rowling, J.K. (1997). Harry Potter and the Philosopher's Stone. London. [in English].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Панченко – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу і лінгвістичної підготовки іноземців, заступник декана факультету української й іноземної філології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: проблеми перекладу гумору, навчання перекладачів фаховим дисциплінам.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olena Panchenko – Doctor of Sciences (Philology), Full Professor, Head of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners of Oles Honchar Dnipro National University.

Scientific interests: problems of humour translation, teaching translators special subjects.